

5/2026,
sentyabr-
oktyabr
(№ 00085)

O‘ZBEKISTON MINTAQALARI IQTISODIYOTIDA TARMOQLARNING DIVERSIFIKATSIYALASHUVINI OSHIRISH YO‘LLARI

Mamarasulov Nozimjon Mamajonovich

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi davlat va jamiyat boshqaruv akademiyasi Biznes boshqaruv oliy maktab magistranti.

Email: nozimjonmamarasulov88@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu tadqiqot O‘zbekiston mintaqalari iqtisodiyotida tarmoqlar diversifikatsiyasini oshirishning ustuvor yo‘nalishlarini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqotning nazariy asosini Imbs va Wacziargning iqtisodiy diversifikatsiya bosqichlari hamda Frenken va boshqalarning “related variety” konsepsiyasi tashkil etadi. Tadqiqotda 2025-yil yanvar–sentabr oylaridagi hududiy yalpi hududiy mahsulot (YHM) tarkibi asosida qishloq xo‘jaligi, sanoat, qurilish va xizmatlar sektorlarining ulushlari tahlil qilindi. Diversifikatsiya darajasi Herfindahl–Hirschman indeksi (HHI), hududiy ixtisoslashuv esa Lokatsiya koeffitsiyenti (LQ) orqali baholandi. LQ hududdagi sektor ulushining barcha hududlar bo‘yicha tegishli sektor ulushiga nisbati sifatida hisoblandi. Natijalar hududlar o‘rtasida tarmoq konsentratsiyasi va ixtisoslashuv darajasida sezilarli farqlar mavjudligini ko‘rsatadi. Shuningdek, mahalliy xomashyoni chuqur qayta ishlash, yuqori qo‘shilgan qiymatli ishlab chiqarish, innovatsion faoliyat, xizmatlar sektori, ishlab chiqarish kooperatsiyasi va klasterlarni rivojlantirish bo‘yicha differensial takliflar ishlab chiqildi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi HHI va LQ ko‘rsatkichlarini birgalikda qo‘llash orqali hududlarning “konsentratsiya–ixtisoslashuv” profilini shakllantirish va unga mos diversifikatsiya yo‘nalishlarini asoslashdan iborat.

Kalit so‘zlar: Iqtisodiy diversifikatsiya, mintaqaviy iqtisodiyot, tarmoq tarkibi, hududiy ixtisoslashuv, sanoat, xizmatlar, investitsiyalar, innovatsiyalar, klaster, iqtisodiy barqarorlik, raqobatbardoshlik.

Аннотация

Данное исследование направлено на определение приоритетных направлений повышения диверсификации отраслей экономики регионов Узбекистана. Теоретическую основу исследования составляют концепция этапов экономической диверсификации, предложенная Imbs и Wacziarg, а также концепция «related variety» («взаимосвязанное разнообразие») Frenken и др. В исследовании проанализированы доли сельского хозяйства, промышленности, строительства и сферы услуг в структуре валового регионального продукта (ВРП) регионов за январь–сентябрь 2025 года. Уровень концентрации отраслевой структуры региональной экономики оценивался с использованием индекса Херфиндаля–Хиршмана (HHI), а уровень региональной специализации — с помощью коэффициента локализации (LQ). Коэффициент LQ рассчитывался как отношение доли соответствующего сектора в регионе к доле данного сектора в экономике страны в целом. Полученные результаты свидетельствуют о наличии существенных различий между регионами Узбекистана по уровню отраслевой концентрации и специализации. На основе результатов исследования разработаны дифференцированные предложения по углублению переработки местного сырья, развитию производств с высокой добавленной стоимостью, расширению инновационной деятельности,

диверсификации сферы услуг, усилению производственной кооперации и развитию региональных кластеров. Научная новизна исследования заключается в комплексном применении показателей HHI и LQ для формирования «профиля концентрация–специализация» регионов и обоснования соответствующих ему направлений диверсификации.

Ключевые слова: экономическая диверсификация, региональная экономика, отраслевая структура, региональная специализация, промышленность, сфера услуг, инвестиции, инновации, кластер, экономическая устойчивость, конкурентоспособность.

Abstract

This study aims to identify priority directions for enhancing sectoral diversification in the economies of Uzbekistan's regions. The theoretical foundation of the study is based on the concept of the stages of economic diversification proposed by Imbs and Wacziarg, as well as Frenken et al.'s concept of “related variety.” The study analyzes the shares of agriculture, industry, construction, and services in the structure of gross regional product (GRP) across the regions of Uzbekistan for January–September 2025. The level of sectoral concentration in regional economies was assessed using the Herfindahl–Hirschman Index (HHI), while regional specialization was measured using the Location Quotient (LQ). The LQ was calculated as the ratio of the share of a particular sector in a region to the share of the same sector in the national economy. The results indicate significant differences among the regions of Uzbekistan in terms of sectoral concentration and specialization. Based on the findings, differentiated recommendations were developed for deepening the processing of local raw materials, developing high-value-added manufacturing, expanding innovation activities, diversifying the services sector, strengthening industrial cooperation, and developing regional clusters. The scientific novelty of the study lies in the integrated application of HHI and LQ indicators to establish a “concentration–specialization” profile of the regions and to substantiate diversification directions corresponding to these profiles.

Keywords: economic diversification, regional economy, sectoral structure, regional specialization, industry, services sector, investment, innovation, cluster, economic resilience, competitiveness.

Kirish

Bugungi sharoitda global iqtisodiy beqarorlik, tashqi bozorlar kon'yunkturasining o'zgarishi, texnologik yangilanish va hududlararo raqobatning kuchayishi mintaqalar iqtisodiyotining barqarorligini ta'minlashda tarmoqlar diversifikatsiyasining ahamiyatini oshirmoqda. Iqtisodiyotning ayrim tarmoqlarga yuqori darajada bog'lanib qolishi tashqi iqtisodiy shoklar, narxlar o'zgarishi va talabdagi tebranishlar ta'sirini kuchaytiradi. Shu sababli hududlarning mavjud tabiiy, mehnat, ishlab chiqarish, infratuzilmaviy va investitsion salohiyatidan samarali foydalanish asosida tarmoq tarkibini diversifikatsiyalash barqaror iqtisodiy rivojlanishning muhim sharti hisoblanadi. O'zbekistonda hududiy iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish va tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni bilan tasdiqlangan 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish, investitsiyalarni keng jalb etish, yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish, hududlarning iqtisodiy salohiyatidan samarali foydalanish va hududlar o'rtasidagi rivojlanish tafovutlarini kamaytirish bo'yicha muhim vazifalar belgilangan [1]. Iqtisodiy diversifikatsiyaning nazariy asoslari bir qator fundamental tadqiqotlarda shakllantirilgan. H. Markowitz [3] tomonidan ishlab chiqilgan portfel diversifikatsiyasi konsepsiyasi iqtisodiy faoliyatni turli yo'nalishlarga taqsimlash orqali risklarni kamaytirish imkoniyatini asoslaydi. J.

Jacobs [4] esa shaharlarda turli iqtisodiy faoliyatlarning o‘zaro ta’siri innovatsiyalar va iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantirishini ta’kidlaydi. R. Lucas [6] va P. Romer [5] tadqiqotlarida inson kapitali, bilim va texnologik innovatsiyalar uzoq muddatli iqtisodiy o‘shishning muhim omillari sifatida qaraladi. Diversifikatsiya jarayonining rivojlanish xususiyatlarini J. Imbs va R. Wacziarg [7] empirik jihatdan tadqiq etib, iqtisodiy rivojlanishning dastlabki bosqichlarida tarmoqlar diversifikatsiyasi kuchayishi, rivojlanishning yuqori bosqichlarida esa iqtisodiyotning ma’lum darajada ixtisoslashuvga qaytishi mumkinligini ko‘rsatgan. K. Frenken, F. van Oort va T. Verburg [8] esa hududiy iqtisodiy o‘shishda “related variety” — o‘zaro bog‘liq tarmoqlar xilma-xilligi muhim ahamiyatga ega ekanligini asoslagan. Mazkur yondashuv O‘zbekiston hududlarida mavjud iqtisodiy ixtisoslashuvni saqlagan holda unga texnologik va funksional jihatdan yaqin yangi faoliyat turlarini rivojlantirish imkoniyatlarini izlash uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbekiston hududlari iqtisodiyotini diversifikatsiyalash masalasi transport-logistika infratuzilmasini rivojlantirish, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlash, sanoat kooperatsiyasini kengaytirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish va xizmatlar sektorini rivojlantirish bilan bevosita bog‘liq. Xususan, Osiyo taraqqiyot banki [11], FAO [13] va Xalqaro energetika agentligi [14] materiallarida Markaziy Osiyo mamlakatlarida qiymat zanjirlarini rivojlantirish, qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish va energiya tizimini diversifikatsiyalashning iqtisodiy rivojlanishdagi ahamiyati qayd etilgan. Hududlarning logistika imkoniyatlarini yaxshilash esa ishlab chiqarish va ichki hamda tashqi bozorlarga chiqish samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biridir [12].

Shu nuqtayi nazardan, O‘zbekiston mintaqalari iqtisodiyotida tarmoqlar diversifikatsiyasini oshirish masalasini hududlarning tabiiy-resurs, mehnat, ishlab chiqarish, innovatsion va infratuzilmaviy salohiyatini hisobga olgan holda tadqiq etish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi O‘zbekiston mintaqalari iqtisodiyotida tarmoqlar diversifikatsiyasining asosiy tarkibiy xususiyatlarini aniqlash hamda hududlarning iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiluvchi ustuvor diversifikatsiya yo‘nalishlarini ilmiy asoslashdan iborat. Tadqiqot vazifalari: 1) hududlarning asosiy sektorlar bo‘yicha tarkibini taqqoslash; 2) HHI orqali sektorlar konsentratsiyasini baholash; 3) LQ orqali hududiy ixtisoslashuvni aniqlash; 4) HHI va LQ natijalarini birgalikda talqin qilish; 5) aniqlangan hududiy profillarga mos diversifikatsiya yo‘nalishlarini ishlab chiqish.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Iqtisodiy diversifikatsiya masalasi hududiy iqtisodiyot, iqtisodiy o‘shish va tarkibiy transformatsiya nazariyalarining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarda diversifikatsiya asosan iqtisodiy faoliyat turlarini kengaytirish, tarmoq tarkibini muvozanatlashtirish, iqtisodiy risklarni kamaytirish va hududlarning uzoq muddatli raqobatbardoshligini oshirish mexanizmi sifatida talqin qilinadi. H. Markowitz [3] diversifikatsiyaning dastlabki nazariy asoslarini portfel nazariyasi doirasida ishlab chiqib, turli aktivlar o‘rtasida resurslarni taqsimlash orqali umumiy riskni kamaytirish mumkinligini asoslagan. Mazkur yondashuv bevosita hududiy iqtisodiyotga bag‘ishlanmagan bo‘lsa-da, uning asosiy tamoyillari mintaqa iqtisodiyotida ishlab chiqarish va investitsiya faoliyatini turli tarmoqlar bo‘yicha taqsimlashning nazariy asosini shakllantiradi. J. Jacobs [4] iqtisodiy diversifikatsiyaning hududiy rivojlanishdagi ahamiyatini shahar iqtisodiyoti misolida yoritib, turli tarmoqlar va iqtisodiy faoliyatlarning bir hududda o‘zaro ta’siri innovatsiyalar, mehnat

unumdorligi va yangi iqtisodiy faoliyatlarning paydo bo'lishiga olib kelishini ta'kidlagan. Ushbu yondashuv hududlarning faqat bitta yoki bir nechta an'anaviy tarmoqqa ixtisoslashib qolmasdan, o'zaro bog'liq faoliyatlarni rivojlantirishi zarurligini ko'rsatadi. R. Lucas [6] va P. Romer [5] tomonidan ishlab chiqilgan endogen iqtisodiy o'sish nazariyalari diversifikatsiya jarayonining inson kapitali, bilim va texnologik innovatsiyalar bilan uzviy bog'liqligini asoslaydi. Lucas inson kapitalining jamlanishi iqtisodiy o'sishning muhim manbai ekanligini ko'rsatgan bo'lsa, Romer texnologik taraqqiyot va bilimlarning iqtisodiy tizim ichida shakllanishini uzoq muddatli o'sishning asosiy omillaridan biri sifatida izohlaydi. Shu jihatdan, zamonaviy hududiy diversifikatsiya faqat tarmoqlar sonini ko'paytirish emas, balki yangi texnologiyalar, malakali mehnat va innovatsion faoliyat asosida yuqori qo'shilgan qiymatli tarmoqlarni shakllantirishni ham nazarda tutadi. J. Imbs va R. Wacziarg [7] diversifikatsiya va iqtisodiy rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlikni empirik ma'lumotlar asosida o'rganib, diversifikatsiya jarayoni rivojlanishning barcha bosqichlarida bir xil kechmasligini aniqlagan. Ularning tadqiqotiga ko'ra, iqtisodiy rivojlanishning dastlabki va o'rta bosqichlarida tarmoqlar diversifikatsiyasi kuchayadi, daromadlar yuqori darajaga yetgach esa iqtisodiyot qayta ixtisoslashuv tendensiyasiga ega bo'lishi mumkin. Mazkur xulosa hududiy siyosatda diversifikatsiya darajasini iqtisodiy rivojlanish bosqichiga mos ravishda belgilash zarurligini ko'rsatadi. K. Frenken, F. van Oort va T. Verburg [8] hududiy iqtisodiy o'sishni tushuntirishda “related variety” va “unrelated variety” tushunchalarini ajratib, o'zaro bog'liq tarmoqlarning xilma-xilligi hududda bilim almashinuvi va innovatsiyalarning shakllanishiga ko'proq imkon yaratishini asoslagan. Ushbu konsepsiya O'zbekiston hududlari uchun ham muhim bo'lib, mavjud ishlab chiqarish salohiyatiga texnologik va iqtisodiy jihatdan yaqin bo'lgan yangi tarmoqlarni rivojlantirish orqali diversifikatsiyani bosqichma-bosqich amalga oshirish imkonini beradi. Hududiy iqtisodiyotni diversifikatsiyalash masalasi mahalliy tadqiqotchilar tomonidan ham o'rganilgan. Toshmatov va Yusupov [2] hududiy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishning metodologik asoslarini tadqiq etib, hududlarning tarmoq tarkibini takomillashtirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda diversifikatsiyaning ahamiyatini asoslagan. Mazkur tadqiqot O'zbekiston sharoitida diversifikatsiya jarayonining institutsional va hududiy xususiyatlarini hisobga olish zarurligini ko'rsatadi. Xalqaro tashkilotlarning tadqiqotlarida ham hududiy diversifikatsiya kompleks rivojlanish omili sifatida qaraladi. OECD [10] hududiy rivojlanish siyosatida hududlarning mavjud iqtisodiy aktivlari, infratuzilmasi va ishlab chiqarish imkoniyatlariga tayangan holda yangi iqtisodiy faoliyatlarni shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi. Jahon banki [9] va Osiyo taraqqiyot banki [11] materiallarida esa iqtisodiy o'sishni ta'minlashda sanoatni modernizatsiya qilish, investitsiyalarni jalb etish, hududiy infratuzilmani rivojlantirish va yangi qiymat zanjirlariga integratsiyalashuv muhim yo'nalishlar sifatida qayd etilgan. Qishloq xo'jaligi va unga bog'liq tarmoqlarni diversifikatsiyalash nuqtayi nazaridan FAO [13] tadqiqotlarida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash, qiymat zanjirlarini rivojlantirish va yuqori qo'shilgan qiymat yaratish imkoniyatlariga e'tibor qaratilgan. Markaziy Osiyo energetika tizimini rivojlantirish bo'yicha IEA [14] materiallari esa energiya manbalarini diversifikatsiyalash va qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalarini joriy etish hududlarning uzoq muddatli iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashi mumkinligini ko'rsatadi. Transport-logistika infratuzilmasining hududiy iqtisodiy rivojlanishdagi o'рни O'zbekiston Respublikasi Transport vazirligi ma'lumotlarida ham alohida qayd etilgan [12]. Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy diversifikatsiya hududlarning iqtisodiy

barqarorligi, innovatsion salohiyati va raqobatbardoshligini oshirishning muhim mexanizmi hisoblanadi. Biroq O'zbekiston mintaqalari kesimida diversifikatsiya jarayonini hududlarning o'ziga xos resurs salohiyati, mavjud tarmoq ixtisoslashuvi, investitsiya faolligi, logistika imkoniyatlari va innovatsion salohiyatini birgalikda hisobga olgan holda baholash masalasi yetarlicha tizimli o'rganilmagan. Shu sababli mazkur tadqiqotda hududlarning mavjud iqtisodiy ixtisoslashuvini saqlagan holda o'zaro bog'liq yangi tarmoqlarni rivojlantirish, yuqori qo'shilgan qiymat yaratish va investitsiyalarni samarali taqsimlash asosida diversifikatsiyaning ustuvor yo'nalishlarini aniqlashga alohida e'tibor qaratiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda O'zbekiston mintaqalari iqtisodiyotida tarmoqlar diversifikatsiyasini baholash uchun tizimli, statistik, qiyosiy va iqtisodiy tahlil usullaridan foydalanildi. Empirik baza sifatida 2025-yil yanvar–sentabr oylarida hududlar bo'yicha berilgan YHM va uning qishloq xo'jaligi, sanoat, qurilish hamda xizmatlar tarkibi olindi. $HHI = \sum s_i^2$ formulasi orqali har bir hududdagi sektorlar konsentratsiyasi, $LQ = (\text{hududdagi sektor ulushi}) / (\text{barcha hududlar bo'yicha shu sektorning ulushi})$ formulasi orqali hududiy ixtisoslashuv baholandi. $LQ > 1$ hududning tegishli sektorda nisbiy ixtisoslashuvini, $LQ < 1$ esa nisbiy ulush pastligini bildiradi. HHI va LQ birgalikda qo'llanib, hududlarning “konsentratsiya–ixtisoslashuv” profili shakllantirildi. Mazkur yondashuv sabab-oqibatni ekonometrik baholash emas, balki hududlarning mavjud tarkibiy tuzilmasini diagnostika qilishga xizmat qiladi. 2025-yilning faqat yanvar–sentabr davri mavjudligi sababli dinamik trendlar va sababiy omillar regressiya modeli orqali tekshirilmagan.

Tahlillar va natijalar

O'zbekiston mintaqalari iqtisodiyotida tarmoqlar diversifikatsiyasini baholashda hududlarning yalpi hududiy mahsuloti tarkibi muhim ko'rsatkich hisoblanadi. Chunki iqtisodiyotning bir yoki bir nechta tarmoqqa yuqori darajada konsentratsiyalashuvi hududning tashqi iqtisodiy va bozor shoklariga nisbatan zaifligini oshirishi mumkin. Shu sababli tadqiqotda hududlarning qishloq xo'jaligi, sanoat, qurilish va xizmatlar sohalaridagi iqtisodiy faolligi o'zaro taqqoslandi.

O'zbekiston Milliy statistika qo'mitasining 2025-yil yanvar-sentabr ma'lumotlari asosida tuzilgan 1-jadval hududlar iqtisodiyotining asosiy sektorlar bo'yicha tarkibini ko'rsatadi. Jadvaldagi hududiy sektor ko'rsatkichlari keyingi HHI va LQ hisob-kitoblari uchun yagona empirik baza sifatida qabul qilindi. Sektorlar yig'indisi bilan YHM o'rtasidagi tafovut jadvalda alohida ajratilmagan sof soliqlar va boshqa tarkibiy elementlar mavjudligi bilan izohlanadi; HHI hisobida esa faqat to'rtta sektor ulushlari 100 foizga qayta normallashtirildi.

Hududlar kesimida esa tarmoq tarkibining sezilarli darajada farqlanishi kuzatiladi. Jumladan, 2025-yil yanvar–sentabr oylarida Navoiy viloyatida sanoatning hududiy iqtisodiyotdagi ulushi juda yuqori bo'lib, sanoat mahsulotlari qiymati 80,1 trln so'mni tashkil etgan. Toshkent viloyatida ham sanoatning mutlaq hajmi yuqori – 54,7 trln so'mga teng bo'lgan. Aksincha, Surxondaryo va Jizzax viloyatlarida qishloq xo'jaligining iqtisodiyotdagi nisbiy ahamiyati yuqori bo'lib, xizmatlar sektori esa Toshkent shahri, Namangan, Samarqand va Farg'ona kabi hududlarda muhim o'rin egallagan.

**O‘zbekiston hududlarida YHM tarkibining asosiy tarmoqlar bo‘yicha hajmi, 2025-yil
yanvar–sentabr**

Hudud	YHM, mlrd so‘m	Qishloq xo‘jaligi	Sanoat	Qurilish	Xizmatlar
Qoraqalpog‘iston Respublikasi	36 814.1	6 948.9	7 429.3	3 044.5	18 539.7
Andijon	74 620.5	19 956.1	21 443.2	4 787.8	26 807.8
Buxoro	59 871.0	19 186.1	12 038.8	5 767.8	21 479.2
Jizzax	37 782.0	14 035.9	7 412.4	2 442.8	13 238.5
Qashqadaryo	69 484.6	20 560.2	11 844.9	5 292.3	28 842.9
Navoiy	108 396.2	9 900.4	80 142.3	4 305.1	13 158.2
Namangan	58 582.9	15 640.7	9 934.0	4 644.9	27 371.4
Samarqand	87 483.9	25 079.9	14 908.2	5 868.6	40 276.8
Surxondaryo	46 926.5	17 459.6	4 392.7	4 555.9	19 839.2
Sirdaryo	24 645.9	6 937.5	7 424.0	1 826.2	7 803.1
Toshkent viloyati	126 761.2	20 897.2	54 744.1	10 572.6	37 065.9
Farg‘ona	78 896.7	20 007.7	15 184.4	5 687.1	36 380.0
Xorazm	44 142.6	14 425.1	6 776.9	3 846.5	18 265.6
Toshkent shahri	252 111.2	0.0	60 843.3	26 299.0	144 556.4

Izoh: qishloq xo‘jaligi, sanoat, qurilish va xizmatlar ko‘rsatkichlari O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining 2025-yil yanvar–sentabr ma‘lumotlari asosida berildi.

Jadvaldan ko‘rinadiki, hududlarning iqtisodiy ixtisoslashuvi bir xil emas. Navoiy viloyatida sanoatning to‘rtta sektor yig‘indisidagi ulushi 74,5 foizni tashkil etib, yuqori sanoat konsentratsiyasini ko‘rsatadi. Toshkent viloyatida sanoat ulushi 44,4 foizga, Toshkent shahrida esa xizmatlar ulushi 62,4 foizga teng. Qishloq xo‘jaligining ulushi Jizzax va Surxondaryoda 37,8 foizni tashkil etadi. Ushbu tarkibiy farqlar diversifikatsiya siyosatini hududlarning mavjud kompetensiyalariga moslashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Qishloq xo‘jaligi ulushi yuqori hududlarda diversifikatsiya qishloq xo‘jaligidan voz kechish emas, balki agrosanoat majmuasi, oziq-ovqat sanoati, logistika, saqlash va qayta ishlash tarmoqlarini rivojlantirish orqali amalga oshirilishi mumkin. Bunday yondashuv Frenken va boshqalarning “related variety” konsepsiyasiga mos keladi, ya‘ni yangi faoliyatlarni mavjud iqtisodiy kompetensiyalarga yaqin sohalar asosida shakllantirish imkonini beradi [8].

Hududlarning tarmoq konsentratsiyasi Herfindahl–Hirschman indeksi (HHI) orqali baholandi:

$HHI = \sum s_i^2$, bu yerda s_i - tegishli sektorning hudud iqtisodiyotidagi normallashtirilgan ulushi.

Mazkur tadqiqotda HHI qishloq xo‘jaligi, sanoat, qurilish va xizmatlar sektorlarining hududiy ulushlari asosida hisoblandi. Indeksning pasayishi sektorlar o‘rtasidagi taqsimotning nisbatan muvozanatli ekanligini, indeksning oshishi esa konsentratsiyaning kuchayganligini bildiradi. Jadvaldagi baholash faqat tadqiqot namunasidagi hududlarni o‘zaro taqqoslash uchun qo‘llanadi.

2-jadval.

Hududlar bo'yicha tarmoq ulushlari va HHI indeksi

Hudud	Qishloq xo'jaligi, %	Sanoat, %	Qurilish, %	Xizmatlar, %	HHI	Baholash
Sirdaryo	28.9	30.9	7.6	32.5	0.291	Nisbatan past konsentratsiya
Buxoro	32.8	20.6	9.9	36.7	0.295	Nisbatan past konsentratsiya
Andijon	27.3	29.4	6.6	36.7	0.300	Nisbatan past konsentratsiya
Jizzax	37.8	20.0	6.6	35.7	0.314	O'rta konsentratsiya
Xorazm	33.3	15.6	8.9	42.2	0.321	O'rta konsentratsiya
Qashqadaryo	30.9	17.8	8.0	43.3	0.321	O'rta konsentratsiya
Toshkent viloyati	17.0	44.4	8.6	30.1	0.324	O'rta konsentratsiya
Farg'ona	25.9	19.7	7.4	47.1	0.333	O'rta konsentratsiya
Namangan	27.2	17.2	8.1	47.5	0.336	O'rta konsentratsiya
Samarqand	29.1	17.3	6.8	46.8	0.338	O'rta konsentratsiya
Surxondaryo	37.8	9.5	9.9	42.9	0.345	O'rta konsentratsiya
Qoraqalpog'iston Respublikasi	19.3	20.7	8.5	51.6	0.353	O'rta konsentratsiya
Toshkent shahri	0.0	26.3	11.4	62.4	0.471	Yuqori konsentratsiya
Navoiy	9.2	74.5	4.0	12.2	0.581	Yuqori konsentratsiya

Izoh: HHI qishloq xo'jaligi, sanoat, qurilish va xizmatlar ulushlari 100 foizga qayta normallashtirilgan holda hisoblandi; sof soliqlar hisobga olinmadi. $HHI = \sum s_i^2$.

Muallif hisob-kitobi. HHI va LQ hisoblashda 2025-yil yanvar–sentabr oylaridagi 1-jadval ma'lumotlari yagona empirik baza sifatida foydalanildi.

Hisob-kitoblar hududlar o'rtasida diversifikatsiya darajasi sezilarli farq qilishini ko'rsatmoqda. Sirdaryo, Buxoro va Andijon hududlarida HHI nisbatan past bo'lib, iqtisodiy faoliyatning asosiy tarmoqlar o'rtasida nisbatan muvozanatli taqsimlanganini ko'rsatadi. Bu hududlarda diversifikatsiyani yanada chuqurlashtirish mavjud tarmoqlar o'rtasidagi kooperatsiyani kuchaytirish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Eng yuqori konsentratsiya Navoiy viloyatida ($HHI = 0,581$) qayd etildi. Buning asosiy sababi sanoat sektorining hududiy iqtisodiyotdagi juda katta ulushidir. Ushbu holat Imbs va Wacziarg [7] tomonidan ilgari surilgan diversifikatsiya jarayonining bosqichma-bosqich o'zgarishi haqidagi yondashuv nuqtayi nazaridan muhimdir: yuqori darajadagi ixtisoslashuv iqtisodiy samaradorlikni oshirishi mumkin, biroq ayni paytda hududni ma'lum tarmoqdagi tashqi shoklarga nisbatan sezgir qiladi.

Toshkent shahrida ($HHI = 0,471$) bo'lib, bunda xizmatlar sektorining ulushi 62,4 foizga teng. Biroq bu holat Navoiydagi konsentratsiyadan farq qiladi: Toshkent shahrida konsentratsiya asosan yuqori mahsuldor xizmatlar, moliya, savdo, axborot-kommunikatsiya va boshqa zamonaviy xizmatlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Shu sababli hududiy diversifikatsiya siyosati barcha hududlarga bir xil qo'llanmasligi, balki hududning mavjud iqtisodiy tuzilmasiga moslashtirilishi lozim.

2.1-jadval.

Hududlar bo'yicha Lokatsiya koeffitsiyenti (LQ), 2025-yil yanvar–sentabr

Hudud	Qishloq xo'jaligi LQ	Sanoat LQ	Qurilish LQ	Xizmatlar LQ
Qoraqalpog'iston	0.978	0.702	1.017	1.214
Andijon	1.384	0.998	0.788	0.865
Buxoro	1.661	0.699	1.185	0.865
Jizzax	1.913	0.678	0.790	0.840
Qashqadaryo	1.564	0.605	0.955	1.021
Navoiy	0.466	2.532	0.481	0.288
Namangan	1.375	0.586	0.969	1.119
Samarqand	1.474	0.588	0.818	1.101
Surxondaryo	1.911	0.323	1.183	1.010
Sirdaryo	1.464	1.051	0.914	0.766
Toshkent viloyati	0.858	1.508	1.030	0.708
Farg'ona	1.311	0.667	0.884	1.109
Xorazm	1.686	0.531	1.066	0.993
Toshkent shahri	0.000	0.892	1.363	1.469

Diversifikatsiyani oshirishning ustuvor yo'nalishlari

Olingan natijalar asosida O'zbekiston hududlarini diversifikatsiyalash uchun “bir xil model – barcha hududlar uchun” yondashuvdan voz kechib, hududlarning iqtisodiy ixtisoslashuviga asoslangan differensial siyosatni qo'llash maqsadga muvofiq.

Birinchi yo'nalish – sanoat konsentratsiyasi yuqori hududlarda vertikal diversifikatsiyani rivojlantirish. Xususan, Navoiy va Toshkent viloyatlarida xomashyo yoki dastlabki qayta ishlashga tayanishdan yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarishga o'tish zarur. Bunda metallurgiya, kimyo, mashinasozlik, elektrotexnika va sanoat xizmatlari o'rtasidagi kooperatsiyani kuchaytirish muhim.

Ikkinchi yo'nalish – agrar ixtisoslashgan hududlarda agrosanoat diversifikatsiyasi. Jizzax, Surxondaryo, Buxoro va Qashqadaryoda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlash, sovutish va saqlash tizimlari, oziq-ovqat sanoati, logistika va eksportga yo'naltirilgan qiymat zanjirlarini rivojlantirish maqsadga muvofiq.

Uchinchi yo'nalish – xizmatlar sektorini yuqori qo'shilgan qiymat manbaiga aylantirish. Toshkent shahri, Namangan, Samarqand va Farg'ona kabi hududlarda xizmatlar sektorining yuqori ulushidan kelib chiqib, raqamli xizmatlar, IT, moliyaviy texnologiyalar, ta'lim, turizm, logistika va biznes xizmatlarini rivojlantirish orqali iqtisodiy diversifikatsiyaning yangi bosqichini shakllantirish mumkin.

To'rtinchi yo'nalish – hududiy klasterlar va ishlab chiqarish kooperatsiyasini kuchaytirish. Klaster mexanizmi bir-biriga yaqin faoliyat turlarining texnologik va iqtisodiy aloqalarini kuchaytirib, “related variety” asosida yangi iqtisodiy faoliyatlarning paydo

bo'lishiga sharoit yaratadi. O'zbekiston statistik ma'lumotlarida ham klasterlar tomonidan ishlab chiqarilgan sanoat mahsulotlari hajmining sezilarli darajada o'sib borayotgani kuzatiladi.

Asosiy ilmiy natija

Umuman, HHI va LQ natijalari O'zbekiston hududlarida diversifikatsiya darajasi va sektorlar bo'yicha ixtisoslashuv bir xil emasligini ko'rsatdi. HHI nisbatan past bo'lgan Sirdaryo, Buxoro va Andijonda tarmoqlar taqsimoti nisbatan muvozanatli; Navoiy va Toshkent shahrida esa mos ravishda sanoat va xizmatlar konsentratsiyasi yuqori. LQ natijalari mazkur konsentratsiyaning qaysi sektorlarga bog'liqligini ko'rsatib, differensial hududiy siyosat uchun qo'shimcha empirik asos beradi.

3-jadval.

Hududlar uchun diversifikatsiyaning ustuvor yo'nalishlari

Hududlar	Asosiy xususiyat	Tavsiya etiladigan yo'nalishlar
Navoiy, Toshkent viloyati	Sanoat konsentratsiyasi yuqori	Vertikal diversifikatsiya, chuqur qayta ishlash, mashinasozlik, elektrotexnika, sanoat xizmatlari
Jizzax, Surxondaryo, Buxoro, Qashqadaryo	Agrar ixtisoslashuv	Agrosanoat, oziq-ovqatni qayta ishlash, saqlash, sovutish va logistika
Toshkent shahri, Namangan, Samarqand, Farg'ona	Xizmatlar ulushi yuqori	IT, raqamli xizmatlar, fintech, ta'lim, turizm, biznes xizmatlari
Barcha hududlar	Kooperatsiya va klasterlashuv	Related variety asosida ishlab chiqarish kooperatsiyasi va hududiy klasterlar

Shundan kelib chiqib, tadqiqotning asosiy xulosasi shundan iboratki, diversifikatsiya tarmoqlar sonini shunchaki ko'paytirish emas, balki mavjud hududiy kompetensiyalar asosida yuqori qo'shilgan qiymat yaratadigan, o'zaro bog'liq yangi iqtisodiy faoliyatlarni shakllantirish jarayoni sifatida qaralishi lozim. HHI va LQni birgalikda qo'llash ushbu jarayonni hududlar kesimida diagnostika qilishga imkon beradi.

Tadqiqot natijalari O'zbekiston mintaqalari iqtisodiyotida tarmoqlar diversifikatsiyasi darajasi hududlarning iqtisodiy salohiyati va ixtisoslashuviga qarab farqlanishini ko'rsatdi. Iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun hududlarda bir yoki ikki tarmoqqa bog'liqlikni kamaytirish va yuqori qo'shilgan qiymatli faoliyat turlarini rivojlantirish muhim hisoblanadi.

Takliflar:

- hududlarning ixtisoslashuviga mos diversifikatsiya strategiyalarini ishlab chiqish;
- mahalliy xomashyoni chuqur qayta ishlash va yuqori qo'shilgan qiymatli ishlab chiqarishni kengaytirish;
- xizmatlar, raqamli iqtisodiyot va innovatsion faoliyatni rivojlantirish;
- investitsiyalarni yangi va istiqbolli tarmoqlarga yo'naltirish;
- hududiy klasterlar va ishlab chiqarish kooperatsiyasini kuchaytirish;
- transport-logistika infratuzilmasini takomillashtirish orqali hududlarning ichki va tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish.

Mazkur yoʻnalishlarning izchil amalga oshirilishi hududlarning iqtisodiy barqarorligi, raqobatbardoshligi va diversifikatsiya darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. 2022–2026-yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasi.
2. Toshmatov N., Yusupov M. Hududiy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishning metodologik asoslari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2021. – №3. – B. 45–58.
3. Markowitz H. Portfolio Selection // The Journal of Finance. – 1952. – Vol. 7, No. 1. – P. 77–91. DOI: 10.1111/j.1540-6261.1952.tb01525.x.
4. Jacobs J. The Economy of Cities. – New York: Random House, 1969. – 268 p.
5. Romer P.M. Endogenous Technological Change // Journal of Political Economy. – 1990. – Vol. 98, No. 5. – P. S71–S102. DOI: 10.1086/261725.
6. Lucas R.E. On the Mechanics of Economic Development // Journal of Monetary Economics. – 1988. – Vol. 22, No. 1. – P. 3–42. DOI: 10.1016/0304-3932(88)90168-7.
7. Imbs J., Wacziarg R. Stages of Diversification // American Economic Review. – 2003. – Vol. 93, No. 1. – P. 63–86. DOI: 10.1257/000282803321455160.
8. Frenken K., Van Oort F., Verburg T. Related Variety, Unrelated Variety and Regional Economic Growth // Regional Studies. – 2007. – Vol. 41, No. 5. – P. 685–697. DOI: 10.1080/00343400601120296.
9. Hidalgo C.A., Klinger B., Barabási A.-L., Hausmann R. The Product Space Conditions the Development of Nations // Science. – 2007. – Vol. 317, No. 5837. – P. 482–487. DOI: 10.1126/science.1144581.
10. OECD. Strengthening Regional Policy for Resilient Places. – Paris: OECD Publishing, 2025.
11. Asian Development Bank. Uzbekistan: Regional Economic Development Review. – Manila: ADB, 2023.
12. Oʻzbekiston Respublikasi Transport vazirligi. Hududlar logistika infratuzilmasi holati boʻyicha hisobot. – Toshkent, 2022.
13. FAO. Agricultural Value Chains in Central Asia. – Rome: FAO, 2021.
14. International Energy Agency. Renewable Energy Outlook for Central Asia. – Paris: IEA, 2023.